

Geréby György

TÁRS, HELY, KOR ÉS TUDÁS

Centuria a kibervilág dimenzióiról

„...minden emberi mű
értelme ezért bűg mibennünk...”
(József Attila)

1. A kibervilág új kontinensének feltárása tapasztalati úton történik, éppen úgy, mint egykor az új kontinensek természetrajzi birtokbavétele. Feltárásának rövid történetében még nem tartunk ott, hogy földrajzának és élővilágának katalógusát elkészíthetnénk, azazhogy a hús-vér világgal való kölcsönhatásának következményeit leírhatnánk. Az ismeretlen helyen óvatosan és lassan kell járni. Aki általánosít, az mindig csak ismert értékekből vetíthet előre ismert viselkedésű folyamatok alapján. A jós az, aki megérezni képes: lelken átsuhan valami a jövőből. Mindkettejük előrejelzéseiről a jövőbeli tapasztalatok döntenek. Egyedül a prófétának van már ma igazsága.

2. Parkinson törvényének egy általánosított formája érvényes a világ belakhatására. A dolgok kitöltik a rendelkezésükre álló teret, mint azt minden spájz-, garázs- és padlástulajdonos tanúsíthatja. Hasonlóképpen: ami benépesedhet, az benépesedik. Csak az a hely lakhatatlan, ami nem népesedik be, azaz ahol nincs senki jelen. Ha tehát a kibervilág egyáltalán benépesedhet, akkor benépesül.

3. Az igazi kérdés inkább az, hogy kik és hogyan lakják be a kibervilágot. Ha egy hely benépesedik, ott személyek bukkannak fel. Ettől kezdve már nem az a kérdés, hogy az új helyet a dolgok és a személyek belakhatják-e, hanem az, hogy milyenek ezek a népek, és milyen életet élhetnek ott. Milyenek lesznek a szokásaik és a törvényeik? Milyen isteneket tisztelnek? Hogy bánnak a nőekkel, az elesettekkel, az öregekkel és a gyerekekkel? Milyenek a temetkezési szokásaik? Milyen ételeket fogyasztanak?

4. A kibervilág lakóiról a fenti kérdéseket annak tudatában kell feltennünk, hogy amit kibervilágnak nevezünk, az az emberi életre nem úgy alkalmas, mint egy új város vagy földrész. Új térségekre át lehet költözni, de ott, az új környezetben is meg kell tanulni lakni, szeretni, élni és halni. Keservesen csalódná az, aki a kibertér virtuális teraszán akarná a helyi vörösborot ízlelgetve élvezni a nyáresti fényeket. A kibervilág terasza egy képernyő képe, amelyet egy program vezérel, és a webkamera is csak azt láttathatja, aminek láttatására alkalmassá tették. A kibervilág az emberi világ egy része, tevékenységeinek egyik lehetőségtere. Változik is, alakul is, de nem él. A kibervilág csak digitális jelsorozat, és nem világ.

5. Igaz, hogy e jelsorozatok révén az emberek közötti kapcsolatok új dimenzióval bővülnek. Az új közeg azonban éppen annyira otthonos vagy ellenséges, mint a korábról már ismert közegek. A monumentális szobrászat és építészet, az írás vagy a hordozható könyv, a vasút és az automobil egykor szintén új közegeket nyitott meg. Az emberi tevékenység minden új dimenziója átrendezi a világ mindama részeit, ahol eleddig az ember tényező volt. Az mégsem változik, hogy a világháló terét emberi tevékenység tölti be, nem pedig emberek.

6. A kibertér a szó hagyományos értelmében tehát nem lakható hely. Nem lakhatnak benne halandó emberek, mert az elektronok nem hordoznak sem vizet, sem napfényt, sem levegőt. De nem lakhatnak benne istenek sem. Nem örökkévaló ugyanis ez a kibertér. Az áramszolgáltatáson múlik. Megfelelően agresszív programozás bármikor meg is béníthatja (ezzel foglalkozik az elektronikus hadviselés). Ugyanakkor nem is holt lelkek világa, mert ahhoz túlságosan eleven személyek mozgatják.

7. Kik népesítik be akkor ezt az új térséget? A kiberteret elektronikus profilok lakják. A csevegőszobák nevei és logói mögé nincs módunk bepillantani. A profilok egyetlen dimenziót engednek látni, de többet láttatni nem is tudnának. Ebből pedig nem tudható meg sem az, hogy ez volna az illető egyetlen profilja, sem az, hogy ez a profil mennyire hűséges arculata gazdájának. Azt tudjuk csak, hogy ez a bizonyos profil hogyan viselkedik a képernyő vonatkozásában. Ki tudja, honnét származik a webkamera képeként megjelenő bitsorozat? Azt sem tudjuk, hogy mely arcok alkotják még ugyanannak a személynek az arcait. A kibertérben sem lett könnyebb a maszkok mögé látni. De vajon nehezebb lett-e? Vagy csak minden maradt a régiben? Figyelmeztető jel, hogy az elektronikus profil még annyira sem körüljárható, mint a személy, mert a megjelenő profil még a maszknál is távolabbra került a testtől. Az elektronikus profil a személyek arcainak maszkjai, és ettől nem lett könnyebb a dolgunk. Minden absztrakcióval újabb függetlenedési dimenzió lehetősége ékelődik be. Az elektronikus profil egy képmás képmása. Csak abban bízhatunk, hogy a szívek és a vesék vizsgálójának dolga nem vált nehezebbé. (ZSOLT, 7:9.)

8. Egy bármennyire jól formált személyiségből is csak a leképezett arcot ismerhetjük meg a képernyőn. Nem csak a két dimenzió korlátjairól van szó, hiszen a szöveghez immár hangot és (akár három dimenziót imitáló) képet is közvetíthetünk. A maszk a transzformáció természetéből adódik. Az válik láthatóvá, amit valaki valahol valami képp láthatóvá tesz. A személyiségek maszkabálját a nyilvánosság szerkezete mindig is lehetővé tette, sőt alkalmasint meg is kívánta. A társasági viselkedésnek azonban voltak előírásai: mikor mit illett és mit nem illett tenni. Viselkedni kellett, alkalomhoz illő ruhát kellett öltetni. A kibertér által kínált örök maszkabál azonban minden korábbinál sterilebb és megkonstruáltabb álarcot vezet be. A személyiség valósága a logók, kódnevek ki tudja, ki által feltett képe. Ennél többre semmilyen ellenőrzés nem képes. A digitális nyomozás önmagában csak egy adott szerverig vagy termináljig juthat el.

9. Milyen életet élnek a maszkok? A virtuális életre is igaz Platón problémája az írásról: mindig is önmagát mutatja. A virtuális világ nem él, hanem állandóan mindenkor önmagát kínálja. A virtuális lények, a digitális emberek, szörnyek, pálcikafigurák nem táplálkoznak, nem ürítenek, nem szerelmeskednek. Látszólag nem volt ez másként a miniatúrák mozdulatlan és egyedi világában sem. De a miniatúrák szereplői sosem keltették azt az illúziót, hogy ők élnének. Ezért nem várnánk el sosem, hogy nem-életük kultuszfilmet ihlessen.

10. A kibertér, mint az emberi tevékenység lehetőségeit bővítő minden újabb eszköz, csak a döntések új lehetőségvilágát nyitja meg. Az az alapvető helyzet nem változik. A kibertér eszköz, és mint minden eszköz külső a személyhez képest. Nem ment fel a használatban kifejeződő döntések alól, ami viszont nem lehet virtuális.

11. A kibertér eszköz, még akkor is, ha új és gazdag eszköz, de nem világ. A kibertér belakhatásának éppen az a lényege, hogy nem engedi az itt és most élő embereket magukat betelepülni térségeibe. Ebben a digitális kép az írás és a kép régebbi, megszokottabb világaitól nem is különbözik. A kibertér abban új, hogy egyszer már betáplált,

jól formált elemeinek feltételesen omniprezens elosztóközpontja, raktára és nagykereskedelmi áruháza, amely hálójának minden szemén és gráfjának minden végpontján egyformán hozzáférhető. „Csak” a tökéletes lefedettség és az univerzális elérhetőség a különbség. De e feltételt a technika működése biztosítja. Ha valahol nincs a háló kiépítve, ott sajna a szolgáltatás nincs értelmezve.

12. Ha megnyílik egy új dimenzió, egy eddig nem létező irány, mely független a többitől, azaz – matematikai metaforával – mintegy ortogonális a korábbi irányokra, akkor ezzel az új dimenzióval bővülve új szerkezetű dolgok jelennek meg a világban. Ami eddig egyedi festmény volt, immár adat is lett. Új viszonyok jönnek létre a szobrok és digitalizált változatuk, a szövegek és azok elektronikus mása között. A labirintus komplexitása egy nagyságrenddel megint nőtt.

13. A dimenzió saját világa mellett a régivel adódó új kombinációk is létrejönnek. A vegytiszta „kibertér” mellett átmeneti formák számtalan változata keletkezik, s persze megmaradnak a korábbi dolgok is. A konzervatív bővítés során a kisebb halmaz megőrződik. Tapasztalhatjuk, hogy a könyv megmarad, és vele együtt a megoldatlan problémák is megmaradnak. A barátságoknak, a szépségnek új megjelenési alakját várhatjuk, de éppen új alakzatának újdonsága miatt megjelenése mégsem tekinthető mechanikusnak: a bővített új világban is meg kell dolgozni érte.

14. A kibervilág tehát nem valami független „új világ”, hanem a létező világnak egy új dimenzióval, egy új szerkezetű és új térvizonyokat képviselő dimenzióval bővített esete. A dimenziónyereség azonban járhat együtt dimenzióvesztéssel is. Ha igazak azok a legendák, hogy a virtuális világ elhatalmasodásával immár vannak olyan képernyő-paraziták, szobájukba zárkózott kiber-monások, akik a városhatáron túli erdőket és patakokat is csak digitális videón vagy webkamerán látták, akkor a nyereséggel szemben a veszteségoldalon is komoly tétel jelenik meg. Pótolja-e a szintaktikai alakítgatás felelőssége a hús-vér világok realitásának kiismerhetetlenül gazdag felelősségű élményét?

15. A technooptimisták olyanok, mint az egyszeri varázslóinasok. Az újdonságnak örülnek, a következményekkel és a veszélyekkel nem törődnek. Az új játékszerek halatlan lehetőségeire önkorlátozás nélküli naivitással vetik rá magukat, és kalandvágyukban nem zavarja őket, hogy az újdonság céljáról, lehetőségeiről, veszélyeiről senki sem bocsátott rendelkezésünkre hiteles használati utasítást. Ilyen nincs, hiszen nem is lehet – mondják. Minden új eszköz maga a jövő, s mint eddig is, végső soron a haladás eszközévé fog válni az eszközzel együtt növekvő ember kezében. Sőt – tehetnének hozzá –, ha lenne is ilyen dokumentáció, és tudatában lehetnének az alkalmazás veszélyeinek, akkor sem tudnánk, hol lehetne reklamálni.

16. Általában igaz, hogy minden környezet hat a lakóira és megfordítva. A milió és benépesítőjének különös lehetősége, hogy egymás képére alakuljanak. Fontos-e már ekkor a befolyás iránya? Az, hogy ki viseli inkább magán kinek a lenyomatát? Vajon a virtuális valóságba merülő ember tölt-e életet a képernyők elektronikus alakjaiba, vagy csak a képernyő-parazita fog egyre kevesebbet élni?

17. A kibertér bitei nem minősítenek, nem tiltakoznak és nem helyeselnek (éppúgy, mint a betű és a pénz). A bitek egykedvűen továbbítanak bármit, ami alkalmas formátumban töltődik fel az elektronikus adattovábbítási hálózatokra. A gyermekpornográfiától a Mars megközelíthetetlen felszínéről készült fényképekig, az atombomba szerelési utasításától a beszélgetőszobák pillanatértékű megjegyzésein át a legelvetemültebb szekta öngyilkossági felhívásáig, az archaikus zenétől a hip-hopig bármely

kép és hang és szöveg adategységekre tagolt szenvtelenséggel áramlik routertől routerig, majd a továbbított utasítások szerint kódolja bármely képernyő fénypontmátrixát, függetlenül attól, hogy a kirajzolódó kép a legszentebb vagy a legocsmányabb, a zenehang jól hangzó-e vagy kakofón, a szöveg felemelő-e vagy maga a gyalázat. A bitnek nincs szaga. Nem lépett tovább egy jottányival sem a betűnél. A világháló nem hozta magával azt az áldást, hogy kisebbedett volna általa a MEIN KAMPF és Sade márkái olvasóköre.

18. Azt mondják, hogy „*a kibertér és az összes kapcsolódó jelenség értelme az, hogy megteremtse azt a közeget, ahol a tapasztalat egyetemessé válhat, és ahol nincs többé szükség az információtartalom redukciójára*”. Más kiberguruk szerint „*McLuhan rámutatott, hogy az elektromosság technológiája segítségével külsővé, azaz láthatóvá és hozzáférhetővé tettük központi idegrendszerünket, azaz tudatunkat*”. (Az alapgondolatot eredetileg a technooptimista Teilhard de Chardin SJ fogalmazta meg, de ez a tudás már elveszőfélben van.) Cage még tovább ment, amikor azt mondta, hogy immár azt kell gondolnunk, hogy „*csak egyetlen tudat van, és ebben az egyben mindannyian együtt osztozunk*”. Cage azt emelte ki, hogy túl kell jutnunk a magán- és személyes tudatállapoton, és meg kell értenünk, hogy mennyire alapvetően változtak meg a dolgok. A tudat társadalmiasult. „*Nem változtatjuk meg gondolatainkat anélkül, hogy a világot is meg ne változtatnánk*” – mondta. A tudatnak az ember által alkotott kiterjesztése a környezetünké vált, amelyet Cage mint „*kollektív tudatot*” jellemzett, amelyhez mindannyian hozzáférhetünk a „*globális közműrendszer*” megteremtése révén.

19. Fennkölt számárságoknak a prófétai hevület nem mentsége, hanem súlyosbító körülménye. Nevezük ezeket az eszméket prófécia helyett inkább a kiberszirének énekének, mivel megejtő hangzataikkal a guruk éppen olyan hamis illúziókat keltenek, mint ama mitológiai lények, és a megtévesztett, zátonyra futtatott hajósoknak a partjaikon fehérlő csontjai fölött pontosan ugyanúgy néznek el a távolba. A „kibertér” szirénjeinek éneke a távolról titokzatos, ám közletről értelmetlen metaforák vonzerejének továbbéléséről tanúskodik. Jó jel, hogy korunk mégsem varázstalanodott el, de rossz, hogy épp ebben a formában fejezi ki a mágia iránti vonzalmát. Régi apokaliptikus igény az, hogy valami döntő, valami végleges, valami mindent megoldó, megváltoztató és megváltó újdonság születésének lehessünk végre tanúi. Miért is ne lehetnénk éppen mi a mindent eldöntő formula huszárosan egyszerű lényegének, a Kiber-vigasztaló váradalmának Technosimeonjai? Ennek a mélyen emberi vágynak vetít délibábot a szirének éneke.

20. A „kibernetika” mint „folyamatirányítás” fogalma alapvetően az emberi információ és kommunikáció létrehozási és továbbítási folyamatainak mechanikus (elektronikus) kontrollját jelenti. Nem kevesebb, de nem is több. Ilyen módon azonban nem egyesíthető a „világ” fogalmában implikált totalitásgondolattal. A jól definiált szükségesség a működés velejárója, de ekként e hatásos önkorlátozás és a világ fogalmában foglalt átláthatatlan egység feszültsége nem oldható fel egykönnyen. Alapjában hamis illúzió, ha a gondolkodás kényelmének kedvéért a gépileg feldolgozott jeleknek és a jel-továbbító hálózatokon szétfutó információk világának önálló, egynemű közegét a világgal azonosítanánk. A „kibervilág” nemhogy nem világ, de még a reális térnek sem „tér”, hanem csak annak metaforája, hiszen egy még csak nem is eukleidészi, hanem ki tudja, pontosan milyen szerkezetű (hány dimenziójú) kiismerhetetlen valóságnak egy leegyszerűsített esetéből a bináris jelsorozatok Prokrusztesz-ágyában előállított utánzata. Legfeljebb annyit mondhatunk, hogy a kibertér az elektronikus adattárolás

nyelvén egységesített, az elektronikus tárolási és továbbítási hálózaton homogén formában elérhető bináris adathalmaz strukturált rendszerét jelenti.

21. A kibertérben, mint logisztikai központ pultjain és futószalagjain az emberek által megőrizni vagy közrebocsátani szándékozott kapcsolatok, érintkezések, információk, közlemények, üzenetek, képben és hangban kifejeződő alkotások, tágan értelmezett közleményeknek belbecs szempontjából a csinostól az otrombáig ívelő csomagjai helyezhetők el. A kibertér a beküldött elemeket dokumentálja, gyűjti, rendszerezi és továbbítja gyorsabban és hatékonyabban, mint eddig bármely korábbi logisztikai eszköz. A kibertér *majdnem* mindannak új közege lehetne, amit valaha az emberek korábban kultúraként létrehoztak. A logikai lehetőségek azonban csalóka dolgok.

22. A kibertér labirintusa új tulajdonságú közeget alkot, de nem azért, mert új anyagból készült volna. Nem az anyag teszi újjá, nem az elektronok, a szilíciumlapkák, az üvegszál vezetékek, a katódcsövek vagy a folyadékkristályok. Ami a kibertér újdonsága, az a digitalizálásban megjelenő radikális egyneműsítés. Zene, kép, beszéd, szöveg, illetve mindaz, ami ilyen alakra hozható, egyetlen nyelvre, a bináris adattárolás nyelvére fordítatik le. Egyneműsítés azonban nem történhet veszteség nélkül. A digitalizálási veszteséget már a hangrögzítésből ismerjük, és ki is kalkulálható, de a kiberszírének nagyszerű vízióiban jelentősége az „apró betűs” lapalji figyelmeztetésekre kerül. A pixelek és bájtok száma növelhető. A hanghullám egyre finomabban közelíthető. Figyelmeztető jel azonban, hogy a kevesek és vajt fülűek továbbra sem engednek az analóg reprodukciók (a lemezek) elsődlegességéből.

23. A digitális egyneműsítés nem vonatkozik továbbá mindenre, mert nem is vonatkozhat. Egyelőre például nem válik e közeg részévé három alapvető érzékszerv területe, a tapintásé, az ízelesésé és a szaglásé. Talán éppen ezáltal a látás és a hallás kitüntetett szerepe tovább erősödik. A nyári tölgyerdők hajnali leheletét, Róma égésének pernyeszagát, Kleopátra bőrének simaságát sohasem tudhatjuk digitálisan visszaadni. Ebben az internet csak látszatot, hamis pótlékokat hozhat. A rekonstrukciós kísérletek a lényeket nem változtatják meg.

24. Az agyagtábla, a vésett sztélé, a papirusztekercs, a pergamenkódex, a nyomtatott könyv, a mikrofilme vagy a mozgókép és ekként a kibertér elektronikus formátuma sem változtat a médiumvoltnak azon a brutális tényén, hogy sem a tapasztalat nem válhat soha teljessé, sem az a világ nem emberi, mert nem ésszerű, ahol az információt nem tömörítjük. A kibertér első tételét kimondhatnánk abban a formában is, hogy a tapasztalat teljessége és az információ hatékonysága (azaz tömörítettsége) fordítottan arányos. Nem lehetséges, hogy a tapasztalat is teljes legyen, és az információ se legyen redukált. A teljes tapasztalat nem ad információt.

25. Híres a két fénykép: az egyik a csillagos eget ábrázolja nagy felbontással, csillagok ezreinek és tízezeinek költői rendtelenségében. Úgy, ahogy a tapasztalat észleli. A kép címe valami ilyesmi: adatok. A másik képen a luminozítás szerint szelektíve kiemelve már csak a csillagkép látszik. Címe: információ. Általánosan ismert tétel ugyanis, hogy a világ még nem adat, de még az adat sem információ, az információ pedig még nem tudás, és a tudás meg még végképp nem bölcsesség. A kibertér gazdagsága által felvetett legfőbb kérdés tehát az eligazodás. Hogyan lehet a gigantikus egynemű adattömegből információt, tudást és a lényeges kérdésekre választ találni benne? A labirintushoz mi lesz Ariadné fonala?

26. Mint a történelem során felbukkant bármely új közeg, így a kibertér is nem médiumjellegében új, hanem ama lehetőség által, hogy a réginek az újra történő átírásával a múlt, a kulturális örökség újraalkotására ad lehetőséget.

27. A kibertér létrejöttének legfőbb következménye, hogy az új eszközzel alkalmat, sőt ürügyet kínálva megint egyszer kikényszeríti az emberiség által létrehozott tudás és információ újrafeldolgozását. A kiberteret transzformált, azaz az átírt közlemények töltik meg. A homogenitás fenti követelménye szerint minden szövegnek, zenének és képnek valamely elfogadott elektronikus formátumban kell megjelennie. Ezt jelzik a .doc, .pif, .gif, .pdf, .zip, .dll stb. kiterjesztések konvenciói. Ennek a nagyszerű egységülésnek azonban árnyoldala is van. A formátumok, mint Prokrusztesz híres ágya, minden újonnan érkezőt az egységesítés nevében szabványosra vágnak. McLuhan a kibertér kialakulását a könyvnyomtatás megjelenéséhez hasonlította. De értjük-e valójában, mit is jelentett a könyvnyomtatás? A könyvnyomtatás elkerülhetetlen következményét nem szokás átgondolni. Ez ugyanis a megelőző kulturális örökség „átírása” volt. A nyomdászok kiválogatták, hogy mit nyomtatnak ki és hogy a kéziratok mérhetetlen gazdagságából mivel is kereshetnék közönségük (vásárlóik) kedvét. És bizony nem mindent nyomtattak újra abból, aminek kézírata rendelkezésre állt, hanem csak azt, aminek piaca volt. (A kéziratok kiadása még ma is folyamatos...) Egyes kéziratokat, sőt könyvtárakat inkább elégetett az újkor, semmint hogy a nyomtatásban sokak számára elérhetővé tette volna, mint a portugál misszionáriusok Indiában a Tamás-keresztények kézíratos könyvtárait. A hasonlóság fennáll, de meglehetősen kissé másutt, mint azt gondoltuk.

28. Az igazi kérdés: mivel fog járni ez az átírás? Mit veszítünk, és mit nyerünk? Az átírás időbe telik. Az idő észrevétlenül, de folyamatosan porlasztja a múltat a jövőnek a jelenbe olvasztása során. A könyvtárak digitalizálása úton van (www.gallica.fr), de vértelen adathalmazok fognak csak születni, ha az élők véérének árán nem szólaltatjuk meg őket. Lesznek-e Odüsszeuszok, akik megfogadják Kirké tanácsát?

29. Beszédesebb, ha azt mondjuk, hogy kicsit olyan korban élünk, mint amikor Bizáncban a IX. század során a korábbi, nagybetűkkel írott kéziratokat az új írástechnika igényei szerint átírták kisbetűs folyóírássra. Vagy a közelmúltból ahhoz is hasonlíthatnánk a helyzetet, mint amikor a kommunista párt úgymond „tagsági könyveket újíttott meg”. Minden ilyen eset kitűnő alkalom a szövegek és párttagok selejtezésére is. Az elektronikus átírás a kultúra új Kronosza: nemcsak nemz, de fel is fal.

30. A digitalizálási veszteséghez nem is kell rosszindulat. Az átalakítás önmagában is egyaránt hoz létre és pusztít el: ugyanis azáltal pusztít, hogy létrehoz. A kibertér gyönyörű növénye a hagyományos módszerek korában reménytelennek ítélt teljes görög szótár. Ez valaha reménytelennek látszott, mert anyaga feldolgozhatatlanul hatalmas volt, szinte kimeríthetetlen adattömegként tornyosult a kézi módszerek előtt. A digitális feldolgozás lehetővé tette Az ÓGÖRÖG NYELV KINCSESTÁRÁ-t, a THESAURUS LINGVAE GRAECAE-t. A TLG-projekt a lehető legegyszerűbb módszerrel, mintegy húsz éve alatt az ógörög és bizánci nyelv kétezer évének immár szinte minden kiadott (!) szövegét szabványos adatformátumra hozta, és elvileg minden kellőképpen gazdag és felszerelt intézmény vagy kutató számára hozzáférhetővé tette. De a szülés áráként felfalta a szövegek alternatív olvasatait, a kézirati hagyományt. Bármilyen nagy szótár efféle kísértést nem enged meg. A szótár önmagát sosem úgy határozza meg, mint minden szöveg forrását, hanem mint a szövegekben található szavak típusainak gyűjteményét. Az egyszerű és olcsó elérhetőség lehetőségeinek formátuma egyetlen szöveggel azonosítja a művet, azaz egyetlen szöveget enged meg: a legutóbbi szövegkiadás főszövegét. Azaz kanonizálja e történetileg és elveiben is különböző folyamat esetleges állomásait, a több évszázados editálási folyamatnak minden jogos vagy jogtalan döntését. Ha

a kiadó zseniális volt, azt is, de ha a szövegkiadó valahol tévedett, azt is. Az alternatív olvasatok beemelésére még Amerikában sem lenne elég pénz, így erről eleve lemondtak. A csalóka látszat nyomán pedig egyre többen hiszik majd azt újra, hogy egy-egy szövegnek a gazdagsága kimerül abban a változatban, amit a kibertér szabványosított környezetében olvashatni találnak.

31. Az emberiség által valaha is leírt minden görög szöveg legnagyobb része tehát immár elérhető a kibertérben. Hátradőlhetünk, hiszen a könnyű és szabványos elérhetőség hihetetlen segítséget nyújt párhuzamos szövegek, szavak, fordulatok kereséséhez, lábjegyzetek hivatkozásainak gyors azonosításához. De tudunk-e ettől jobban görögül? Értjük-e jobban azt, hogy miről szólt valaha egy himnusz, s fog-e ettől inkább szólni még ma is számunkra? Avagy inkább csak idegensége nő attól, hogy a kézirat kilép a történelmi környezetből az elektronok ideális világába? Vajon a történelem „szaga” nem kerül-e ezáltal túlságosan és megközelíthetetlenül távolra?

32. A szövegtől idegen az ideális létezés: a szöveg az ő olvasójának széljegyzeteiben, szövegváltozataiban, esetleg példányainak útjában, azaz sorsának közegében él maga is: ha nem, úgy kiválik világunk nagyon is mulandó dolgai közül. Ma még elég sok a tapintható könyv körülöttünk, ezért a történelmen kívülre kerülő dolgokkal terjedő sivatagosodást még el tudjuk viselni. Az új egynemű közegben kialakításának minden lépésével azonban változik a múlt is. Megjelenési formájának gazdagságát az egyneműsített közeg dimenziói fogják határolni. Az jó, ha nem kell elutazni az archívumba az oklevélért vagy a kéziratért, és jó, hogy mindenki számára láthatókká válnak Perszeopolisz vagy Antióchia, e térben és időben távoli városok romjai. Ezeknek a romoknak azonban bizonyosan nem lesz tapintása, éghajlata és szaga. Lugdunum, Gadara vagy Palmyra fórumai a bármilyen csodálatos képeken csak láthatók, de nem átélhetők.

33. A digitalizálás a digitalizált adatot egyszerre idealizálja (nem elvszerűen, mert az persze már a kritikai kiadás jelenségében is tetten érhető, hanem a kényelmesség okán) és inflálja (mert túl könnyen válik elérhetővé). A digitalizált változat a kép, hang vagy szöveg Barbie babája. A Barbie baba azonban maga a metafizikai perverzio: egyetlen idea, számtalan individuum sokaságában. A korlátlan szaporaságban megjelenő egyetlen ősminta egyszerre csábít két perspektívától való megszabadulásra is: az ideák szemléletének örömétől és az egységiség változatosságának élvezetétől.

Nem mintha ezek a csábítások már ne léteztek volna korábban is: másoltak szobrokat az antikvitásban, és a poszter minden szoba falára odatelepíthette Gioconda mosolyát. Az új az azonnali elérhetőség lehetőségével megjelenő száguldás, amelynek már nincs ideje elmélyülésre és a múlt okos használatára. Ahogy a videoklip és a rágó gumi közötti kapcsolat egyre nyilvánvalóbb, úgy veszi át a vitaminhiányos, ám adalékanyagban gazdag gyorstápszer szerepét a könnyen elérhető és egyre másodlagosabbá váló információ.

Ez a jelenség már a társadalmak életében is megjelenik. A női és férfítettek Barbie-ideái a hús-vér életüket ideaförtelmekhez mérő generációk fantazialásában rontják meg mindazt a tapasztalati szépet, ami egyediként, de esendőként veszi körül a nem tökéletes embert. Az idea nem a felemelkedés ritka pillanatainak ajándéka, hanem etalon voltában magát kellett és megszerzendő áru.

34. A térben és időben egyre inkább állandósuló, de a testi szemmel mégis látható alak (ezt eredményezi a szabványos információk terének homogenitása) lépésről lépésre csökkenti az emberi élet, a történelem, azaz a világ gazdagságát. A kibertérben az adatsomagok hierarchiáját prioritásuk, sürgősségük határozza meg. Egyenként min-

den bájt egyenrangú és egyetlen pályarendszer véges lehetőségei között mozog. Összehasonlítással: könyvek, sőt még a puskagolyók is egyedi és megismételhetetlen pályákat futnak be. Nincs és nem lehet egy fájlra rámutatni: családi könyvtárunkból való...

35. Az egyformaság nivellál. Casanova emlékiratainak minőségét íráskészsége biztosította. Bájtok manipulációjához nincs szükség írói vénára. A kibertérnek szenvtelen homogenításában bárki szert tehet világméretű jelenlétre. Ez csábít arra, hogy élményeinket látszólag redukálatlan közvetlenséggel, hanggal és képpel együtt megosszuk mindazokkal, akiknek van megfelelő hozzáférésük a hálózathoz. De mit is sikerül megosztani? Érzéseim külső manifesztációi csak szavaim és gesztusaim retorikájának, a kamera objektívjének, a mikrofon technikai, illetve a kezelő irányítói képességeinek, valamint a transzformáció egyéb eszközeinek közvetítésén keresztül érvényesülhetnek. Ez a megformált és az adottságok szerint kialakuló üzenet ébreszthet fel élményt a másikban (már persze ha érti *globish*, azaz világangol nyelvem fordulatait). Ha meg is értette, ez az ő számára már más érzést és más pillanatot jelenthet csak. Az ismeret vagy tapasztalat teljes formája, megszerzésének kínja, az út izzadsága, a ráfordított idő és szenvedély izgalmi, a megértés élménye csakis legsajátabb, megoszthatatlan tulajdonunk lehet. Bármely élmény redukálatlan formáját, teljes történetét magamon kívül továbbra sem oszthatom meg senki mással. Bármilyen jó szándékú és őszinte közéleti csakis tudásom személyessége nélkül, a transzformáció rendszerében szabványosítva jelenhet meg mások számára. A képernyő könnyebben kezelhető egy barátnál, de ezért cserébe egységesebbé is válik a kapcsolatunk.

36. A felvilágosodás ideológusainak nagy illúziója volt, vagy inkább tudatosan félrevezető jelszava, hogy a tudás bárki számára hozzáférhető. Való igaz, hogy nem lehet nem azt gondolnunk, hogy ne rendelkeznek minden ember az értelem egyetemes képességével. Ha nem rendelkezne minden ember az egyetlen és azonos típusú értelemmel, akkor vagy természet szerinti hierarchia lenne az emberek között, vagy nem beszélhetnénk egymással. Márpedig beszélni is tudunk, és (zsidó-keresztény közegben) a természet szerinti hierarchiát sem fogadhatjuk el. Ha nem volnánk egyformák, akkor például a szírének énekeire is valakik süketek lehetnének. De lehet-e ember az, akit a szírének éneke hidegen hagy?

37. Mi hát a megoldás? Kezdjük annak belátásával, hogy hosszú az út a levestől a szájig. A tudható dolog és a tudni képes személy, a megismerhető tényállás vagy dolog és a megismerésre képes értelem között a kapcsolat nem magától születik meg: azt létesíteni kell. Egymásra találásuk éppoly egyedi esemény, mint egy vadászat. Gyakran sikerül, sokszor nem. Az elmének minden egyes feladat megoldása során le kell tudnia győzni az elbutulást. A legbölcsebb Platón naphasonlatában mutatta meg, hogy a tudáshoz sem a tudni képes értelem nem elég önmagában, sem a tudható dolog. Kapcsolatuk nem szükségszerű, mert a kapcsolatot létesítő harmadik elem független tőlük. A leves és a száj találkozása egy független elem, a kanál, a kéz, illetve a mozgás feltételén áll vagy bukik. Tantalosz kínjai mutatják a másik esetet, azt, hogy milyen az, amikor az éhes száj és a magát kellett gyümölcs között soha nem valósul meg a kapcsolat. Pedig elvileg mi sem lenne egyszerűbb, mint megragadni a gyümölcsöktől roskadó ágat. Csak az a szélroham, az a szélroham közbe ne jöjjön!

38. És mit is jelentene a mindenki számára történő hozzáférhetőség a hallgató szempontjából? Egy kép, egy hang, egy élmény mással való megosztása gesztus. Megtisztelő, ha valaki beavat élete legszebb élményébe. Nagyon zavarba ejtő volna azonban, ha több tízezer „életem legszebb élményé”-vel kellene hirtelenében megismerkednem.

Ami legszebb, az ritka. Az inflálódás mellett még az is baj, hogy a legszebb élmények legszebbjére ráadásul definíció szerint szebb, mint a többi. A korlátlan megismételhetőség korában tehát éppen az szűnik meg, ami eredetileg az értékeséget adta: az egyediség, azaz a megosztás intimitása. Olyan ez, mint amikor a turistairoda az „érintetlen tengerpart” hívószavával hitegeti az utazókat. Ebből a hirdetésből egy dolog biztosan következik: az a tengerpart, amelyet a turistairoda hirdet, nem lehet érintetlen. Különben hol lenne szálloda, ahová az iroda az utat szervezi? Érintetlen tengerpartot csak felfedező találhat meg, aki legfeljebb maga állította sátorban alhat ott.

39. A mindenki számára lehetséges hozzáférés látszólag kimeríti az egykor averroistának nevezett eszmét: az egyetlen nagy tudatban való összeolvadást. A kereszténység azonban nem véletlenül vetette el az averroista álláspontot. A kereszténység (és persze a zsidóság) hite szerint a világ egyedinek teremtett. Egyszer volt Budán kutyavásár, és minden embernek egyetlen önálló és saját élete van. A TALMUD előírja a vád tanúi számára, hogy meggondolják: vádjuk igazságán vagy hamisságán nemcsak „egyetlen ember” élete, hanem egy egész világ léte múlik, tudniillik annak az embernek és világának egyszeri és megismételhetetlen viszonya. Ez a lényege az egész BIBLIA számára alapvető Isten-ember kapcsolatnak. Minden, ami az emberi individuum egyéni karakterét elvonná, ezáltal Isten előtti személyes felelősségét, egyéni világának személyes súlyát kérdőjelezné meg. A kereszténység természetes középpontja, a személyes megtestesülés, halál és feltámadás ugyan nem racionális, de alapvető tanítása a „társadalmiasult tudat” gondolatát nem fogadhatja be.

40. Túl sok dolgot mondunk egyszerre, amikor a tudás egyetemességéről beszélünk. Egyik esetben ugyanis egyetemességen a tudás érvényességét értjük: ennek természetesen mindig és mindenhol ugyanannak kell lennie. A tudás egyetemességének másik értelme a mindenki által való elérhetést, a fizikai hozzáférést jelenti. Ebben az aspektusban valóban nagyságrenddel hozzáférhetőbbé válik sok minden a világháló megjelenésével. Harmadik értelme pedig a mindenki általi megérthetése volna, azaz-hogy egyetemesen rendelkezik-e éppen bármely tudással mindenki. A feszültség abból fakad, hogy ez utóbbi nyilvánvalóan nem lehetséges. A tudás csak akkor lesz tudás, ha azt, amit bárki beláthat, valaki kellő időt és szellemi energiát szánva az alkalmasint roppant bonyolult dologra, sajátjaként meg is értette.

41. A harmadik értelemben semmilyen tudás, semmiféle ismeret nem egyetemes. Nem is lehet soha az. Vulgo: minden tudást valaki vagy valakik tudhatnak csak, és nincs sem olyan tudás, amit ne valaki tudna, sem olyan tudás, amit mindenki tudna.

42. Gorgiász nyomán mondhatjuk, hogy a tudható nem elérhető mindenki számára, de ha elérhető lenne, akkor sem lenne megérthető, és ha végül még meg is értenénk, akkor sem lenne mindenki számára elfogadható. A komplex számok alapját képező képzetes egységet sem tanítják mindenhol, de ha mindenütt tanítanák is, a bukásra állók nagy számából látható volna, hogy azért az elérhetőség még nem jelent megértést, és ettől még alkalmasint azok, akik meg is értik, mint az ifjú Törless, még nem szükségképpen fogadják el. (Törless egészséges metafizikai kétkedése amúgy a tudományos fejlődés motorja.)

43. És mit is jelentene ez az egyetemes tudás? Más tudása nem az én tudásom (hiába kívánnánk sokszor, hogy úgy lehetne). A tudás személyes birkózás először saját értelmünk adottságaival. Meg-megújul küzdelem először képességeinkkel, majd pedig a felejtés habjaival. Nem véletlenül mondja Cusanus, hogy a tudásra vadászni kell. A tudás nem jön magától hozzánk. A tudás rejtőzik, nyomát keresni kell, elszántan kell cserkészni vagy felajzott íjjal hosszú lesben várni, és még akkor is remélni kell a jól for-

duló szelet. Ha pedig megjelenik, még akkor is el kell ejteni. A rosszul felszerelt, hiányosan kiképzett értelem hiába vár a tudásra: legfeljebb véletlenül lehet szerencséje. „*Bölcs fejekben zengést kondít / mindenki mást megbolondít.*”

44. Az iskola a tudás lehetősége, ahol tanítás és tanulás egymásra találhat. Nem szükséges ennek az egymásra találásnak a sikere – hány, de hány rossz iskola vesz minket körül –, de az iskola a kultúra létének előfeltétele. Vajon ugyanígy igaz-e ez a kapcsolat a kibertérben tanulóra? Mit is tanulhat a kibernauta? Tanulni nehéz és fárasztó, mert a közhiedelemmel ellentétben nincs nehezebb a helyes gondolkodásnál. Bármilyen nehéz is fizikailag, a kaszálás elég egyszerű feladat. Csak neki kell állni a hajnali órán, amikor még vizes a fű, s persze ismerni kell a mozdulatot, figyelni is kell valamennyire, de azért ez a figyelem nem az, amivel az algebra alaptételét vagy a *Parmenidész* gondolatmenetét értjük meg. Ezért szokták azt mondani, hogy a „tudni valamit” és a tudni azt, hogy „hogyan” különböznek egymástól. Tudni a Pithagorasz-tételt, vagy tudni, hogyan kell hatékonyan reszelni, más és más dolgok. De még csak el sem kell fogadni a készítési és az elméleti tudás közötti különbséget ahhoz, hogy világosan láthassuk: ez az episztemológiai distinkció a kibertér esetében fokozottan veszélyes lehetőséget vet fel: a billentyűkön való száguldás tudása mintha egyre gyakrabban helyettesíteni látszana az így előidézhető tudáselemek megértésének igényét. A „tudni, hogy hogyan” kell szörfölni, egyik honlapról a másikra siklani, táblázatot készíteni vagy fényképet alakítani nem ugyanaz, mint érteni a táblázat tartalmát, Stefan George költészetét, vagy követni Robert Capa vakmerőségét. A gyorsaság és a könnyedség hordozza a legnagyobb veszélyt: a sietség ellenállhatatlan csábítását. Minek egy helyen várni az elmélyülés fárasztó és kétes eredményét, ha harminc más helyen próbálkozhatom közben, hátha ott könnyebb dolgom lesz.

45. Az elektronikus tárolás új dimenziója azonban bármennyi újat hoz is, nem tesz hozzá lényegileg újat az emberi tudás eddig ismert szerkezetéhez. Nincs olyasfajta kibernetikus új világ, amelynek elveit korábban ne ismertük volna. Sokat beszélnek az elektronikus írásbeliségről azok, akik nem emlékeznek már tudás és mesterség különbségére. A számítógép felhasználói szintű kezelése, de mélyebb átlátása sem különbözik lényegileg a targonca gépkezelői, karbantartói vagy tervezésszintű kezelésétől, vagy másképp a konyhai segédeszközök, mint a mikrohullámú sütő használati eljárásának ismeretétől, esetleg a gyakorló pilóta mesterségétől. Ezzel az erővel beszélhetnénk légi és vízi írásbeliségről is, érteve ezen a hajózás és a repülés korántsem egyszerű technikájának elsajátítását. Az elmélet természetesen felvet új problémákat, mint annak idején a repülés felvetette az aerodinamika matematikai kezelésének kérdéseit. Ki mondta azonban valaha is, hogy a tudományokban nem merülnek fel új problémák? Az optimalizáció, a szakértői rendszerek elmélete számos kérdésben új ismeretet hozott a korábbiakhoz képest. Ezek az eredmények azonban reflexió során, rendezett analitikus gondolkodással és nem szörföléssel fedeztettek fel. Alan Turing nem a fájlkezelők használata során találta fel a Turing-tesztet. Ami a kibervilágban vadonatúj, az nem a gondolkodás új minősége, hanem a gondolkodó emberre leselkedő régi kísértéseknek az új technikával felturbózott alakja. Ismeretelméleti szempontból nem történt rendkívüli esemény.

46. A kibertérnek egyik kísértése a vizualitás primátusa. Ezt erősíteni látszik az az unalomig szajkózott közbölcsesség, mely szerint a vizualitásnak önálló nyelve lenne. A „képi nyelv” kifejezése azonban félrevezető, mert messze nem ártatlan illúziókat sugall. A képek ugyanis nem inkább valóságosak, mint a nyelv, és még kevésbé egyértelműek, mint a szövegek (pedig a szövegek is csak önmagukat tudják adni, mint Platón

mondta). A kétdimenziós leképezés a háromdimenziós tér utánzata. Ezt az elkerülhetetlen információvesztést csak a háromdimenzionalitás helyreállítása pótolhatná vissza. A kép maximális interpretációja ugyanis maga a leképezett helyzet. De a helyzet semmit nem árul el abból, hogy mit is jelenítsen meg a kép, illetve hogy mit is kell nézni a képen. A kép is, éppen úgy, mint a szöveg, csak a gondolkodás közegében válik informatívá annak számára, aki tudja, mit kell keresnie rajta, mint Antonioni NAGYÍTÁS-ában. Aminek van egésze és van részlete, az e két aspektus tekintetében merőben más jelentést hordozhat. Illúzió a képet inkább valóságnak gondolni csupán azért, mert a valóság könnyebben érthető leképezése. Gulliver doktor 1726 óta mulatságossá tette ezt az illúziót a Lagadói Akadémiáról szóló beszámolójával. Gulliver elmeséli annak a két tudósnek a találkozáját, akik tüdejük kopását megakadályozandó a nyelv nélküli kommunikációban gyakorolják magukat. Immár nem is képekkel, de magukkal a dolgokkal kívánnak kommunikálni, hiszen mi hordozhatná egy szék jelentését jobban, mint a szék maga? Igaz, kicsit nehézkes mindig magunkkal cipelni az összes lehetséges beszédanyagot, de egyrészt erős szolgák segíthetnek rajtunk, másrészt beszélgetéseinket is célirányosabbá tehetjük kissé, ha optimalizáljuk a magunkkal cipelhető dolgok számát. Semmi baj: azok legalább tényleg önmagukat adják. S a technika lassan immár lehetővé teszi, hogy egyetlen iPodban minden elképzelhető dolog képét könnyedén magunkkal hordhassuk. A zsák méretében valóban előbbre léptünk a lagadói akadémikusokhoz képest.

47. Az adatokból csak az adatok megszervezésével nyerhetünk információt. Láttuk, hogy már az adat sem „nyers”, azaz nem magától értetődő adottság. Az információ pedig még nem jelenti az információ aktív megértését, beillesztését más információkkal közös rendszerbe, azaz az információ még nem tudás. A tudás érveket feltételez, igazolhatóságot, bizonyosságot egy vélekedéssel kapcsolatban. És a tudás sem elég még ahhoz, hogy jól éljünk vele. Tudásunkkal még éppúgy tehetjük boldoggá is és nyomorulttá is magunkat, mint másokat.

48. Mondják, hogy a kibetér a képi nyelv dimenziója, amely természetesebb az ember számára, mint a szöveg. Ebben a könnyen kimondott mondatban egy régóta ismert kísértésre fogalmazódik meg az újsütetű behódolás. Ez a behódolás mint teoretikus döntés elválasztja és szétolja az elmúlt évezredekét és az e mondatot elméletileg immár magáénak valló modern világot. A tektonikus szakítás test és lélek hatalmi viszonyáról szól. A klasszikus európai kultúra alaptétele az volt, hogy a testet kell alávetni a léleknek. A vita a platonikusok, a sztoikusok, a peripatetikusok és a zsidók vagy a keresztények és ezek csoportjai, irányzatai, iskolái és *haireszisei* között nem arról szólt, hogy a léleknek (ezen belül is az értelemnek) kell-e vezetnie a „szárnyas fogatot”, hanem arról, hogy hogyan. Egy példa: a Törvény 613 rendelkezése nem azért született, hogy a természetből kiolvasható igazságokat merítse ki, hanem azért, hogy kifejezze isten és ember egyáltalán nem magától értetődő, egyáltalán nem „természetes” és magától értetődő szövetségét. A hasonló gondolkodási szerkezetet mutatja, hogy a görögül tudó zsidó nem érezhette tökéletesen idegennek azt, amikor Platón arról beszélt, hogy bár először a test szépségét ismerjük fel, aztán azt, ami a szép testekben közös, de itt sem állhatunk meg, hanem a közös szépségnek a törvények, majd az igazság legmagasabb rendű szépségéhez kell vezetnie, amelynek belátása az ember felemelkedésének célja. Vitatkozhatott a görög a zsidóval fontos részleteken, de a lényeges az, hogy nem a természettől elsődleges válik ezáltal céllá és normává, hanem épp ellenkezőleg. Ami a természettől adott, az csak az első lépés lehet (ha nem egyenesen a bukás következménye). A vizualitás mellett szóló „természetességi érv” viszont a természetes ál-

lapot elérését teszi meg célnak, azt üzenve, hogy a lélekkel szemben a test, a vágyak uralmát tartja kívánatosnak. A felemelkedés, a léleknek a szépséghez magához való fölemelkedése innen kezdve alapján értelmetlenné válik. Nem lehet a törvények örök szépségét és a percnyi örömöket egyszerre célnak tartani.

49. Az információs bálványimádás másik kísértése az információs izgatottság. A közeg által nyújtott tárolási kapacitás felajzott várakozásokat gerjeszt. Mindent, de mindent letárolhatunk, visszanyerhetünk és elérhetünk. Vannevar Bush doktor azonban az *Atlantic Monthly* 1945. júliusi számában közölt egy forradalmian mély belátást a probléma lényegéről. (<http://ccat.sas.upenn.edu/jod/texts/vannevar.bush.html>) Dr. Bush az *Office for Scientific Research and Development* igazgatója volt, amely a második világháború során az amerikai tudomány 6000 (hatezer) legjobb tudósának munkáját koordinálta a háborús potenciál növelése érdekében. Bush problémája a tudósok eredményeinek rendszerezése volt. Mi is találtatt fel egy-egy eredményben, milyen következményekkel jár ez, és mivel van összefüggésben, azaz végső soron mi használható fel belőle? Bush problémája idején nem volt még internet-galaxis, de amivel az eredmények elemzése és összesítése kapcsán szembenézett, az nem más, mint a mai probléma. Több mint ötven éve is világosan látszott az igazi kérdés: hogyan szervezzük információvá az adatokat?

50. Stanisław Lem igen plasztikusan fogalmazta át Bush doktor problémájának egy kimondatlan aspektusát. Novellája Ulam dilemmájáról szól. A matematikus Ulam egyszerű kérdése az volt, hogy mit tudunk ma matematikából. Tegyük fel, hogy van a világon százötven matematikai folyóirat. Mondjuk, hogy ezek mindegyike számonként átlag tíz cikket publikál. Egy cikk tartalmaz átlagosan legalább két bizonyítási egységet, azaz mondjuk egy tételt és egy lemmát. Egy-egy egység elolvasása, megértése, ellenőrzése (annak a platóni definíciónak megfelelően, hogy a tudás igaz igazolt vélekedés), átlagosan egy óra alatt történik meg. Ez azt jelenti, hogy az egy év alatt született összes matematikai tudás elsajátítása mintegy 4,1 évet venne igénybe (nettó). Megfordítva azt mondhatjuk, hogy egy év alatt, napi tizenkét óra olvasási idővel számolva a fenti folyóiratoknak csak mintegy 1,2 cikket volna szabad számonként közölniük.

51. Ulam dilemmájára az élet ad választ, méghozzá a fenti megfordítás szerint. Mivel a cikkek hosszúak, az élet viszont rövid, nem olvassuk el a százötven folyóirat összes cikkét, hanem a tízcikkes folyóiratok számát radikálisan csökkentve, mintegy tizennyolc folyóiratot olvasunk, a legjobbakat. E folyóiratok mint intézmények a szerkesztőbizottságok tagjainak tudományos hitele és ítélőképessége, valamint a szakmai konszenzusok alapján párolják le számunkra az elolvashatatlan tömeget olvasni érdemes és nem érdemes cikkekre. A lényeges elem az ítélőképesség, ami a konferenciák kávészüneteiben, munkaebédeken, a díjátadások fogadásain stb. intézményesül. Az ítélőképességről ekkor sem mondhatunk le – arról *sohasem* mondhatunk le –, mert néha a nagy tudós látását is akadályozza önnön nagysága. (Fontos, hogy az intézményeknek bonyolult legitimációs rendszerekben kell elhelyezkedniük. Akármilyen intézmény nem hiteles, hanem csak a hierarchia rendezési elveinek megfelelő intézményt fogadjuk el.)

52. A világháló eddig az elérhetőségi rendben hozott igazi változást. Az internet-szirének anarchista elképzelése megvalósítani látszik Ulam dilemmájának egy sajátos, perverz változatát: ha minden információ, ha a bárki által elkövetett minden cikk ott van az uniformizált elérhetőség raktárában, de nincs hozzá hierarchizáló algoritmus, nincs hozzá rendezési elv, akkor a tudás nem nőni, hanem radikálisan csökkenni fog. A világháló anarchikus burjánzása egyfajta *reductio ad absurdum*ként éppen az információs anarchia elvének kudarcát bizonyítja. Magyarul: a kibertér akkor és csak akkor

lesz valóban a világ fejlődésének igazi eszköze, ha ugyanaz ugyanazon az elven, csak még hatékonyabban működik, mint amin a szervezett tudáshierarchia eddig alapult. Az internet azon nem változtat, hogy a *Nature* és az *Esprit* (stb., illetve utódaik) lesznek a mérvadó információs források.

53. A világháló fejlődésének jelen állapota még azt mutatja, hogy az elérhetőség, pontosabban a megmutatkozás vágya erősebb, mint a strukturáltság, a tudáscélú információ tiszteletéből fakadó önkontroll. Ennek fő okai az olcsó technológia és a hierarchizálatlan közrebocsátás. A kibertér anarchista gurujai abból az ősi karteziánus gondolatból indulnak ki, hogy mivel minden ember képes gondolkodni, tehát mindenkinek egyenlő joga van gondolatokra, illetve eme gondolatoknak a rendelkezésére álló csatornákon keresztül a többi embertársával történő megosztására.

54. Eleddig jórészt önkéntesek szabad energiájukból öntöttek a hálózatra mindent, amit csak nem restelltek. Mivel a technológia egyszerű és olcsó, sőt egyre egyszerűbb és olcsóbb lesz, valamint a hozzáértés is terjed, ez egyre inkább így lesz. Állítólag a világháló forgalmának legnagyobb részét a beszélgetőcsoportok és a pornóképek adják.

55. A tudás logikailag és fizikailag ugyan elvileg könnyen elérhető lesz, de megkeresésének nehézsége, megértésének, feldolgozásának rendje cseppet sem fog változni. Ha valóban a tudás demokratizálása a kibertér nagy lehetősége, akkor még kevésbé mondhat le a könyörtelen hierarchizáltságról. Ez garantálhatja csak Ulam dilemmájának egyetlen lehetséges megoldását. Magyarul, demokratikussá a tudás az antidemokratikus minőségbiztosítás nélkül nem lesz, csak gyorsabban elérhetővé. A hozzáférés gyorsaságát azok fogják tudni igazából kihasználni, akik a hozzáférhetőség és hierarchia privilegizáltjai.

56. Az anarchikus egyneműség világában nincs jobb és rosszabb, hanem egyik és másik. Az azonosság és különbség relációi azonban nem képesek a tudáshoz szükséges rendezés relációit érvényesíteni. Egy-egy területen belül persze a közlés még lehet hierarchikus, de ha a területek közötti elvek nem érvényesülnek, azaz nem derül ki, hogy például a magyar történelmi tárgyú honlapok közül melyik az elvetemült ostobaság és melyik a megbízható, akkor a könnyebb ellenállás elve mentén a zsigeri hajlam, az erőszakosságnak és hangerőnek a vonzereje, valamint a mítoszhiányos világállapot természetes gravitációja egymást erősítve fog érvényesülni mindama nehezen kiharcolt tudással szemben, amit a tudomány intézményrendszere szenvedett ki magából.

57. Az emberiség egyik legnagyobb találmányát, a tudás hierarchizálását a tudóspalánta az ítélőképesség elsajátításával tanulja. Gesztusok, metakommunikatív elemek, példaképek hús-vér látványának élményei alapján alakítja ki magának az ember egy tudomány ideális és tapasztalati képének rá jellemző, szükséges, mégis egyedi vegyületét. Aki nem fog sarat, soha nem fog megtanulni terepmotorozni. A személyes kontaktus kikapcsolásának naiv optimizmusa, amikor például a virtuális egyetemről beszél a világ, szépen mutatja a megértés felületességét és a csodaszerek létezésébe vetett korokon és kultúrákon átnyúló makacs hitet. Az internetes érintkezés valójában csak ideig-óráig helyettesíti a valódi órákat. Egy megírt előadást – azaz lényegében egy cikket – nem lehet több munkanapnál rövidebb idő alatt elkészíteni.

58. Amikor az internetkultúrát a népi kultúra újjáalakulásához hasonlítják, akkor ezt a spontaneitást, az önkéntes szerveződéshez való hasonlatossága alapján teszik. Bár igazuk is van, a „nép” metaforáját érdemes átgondolni. Ki az internet „népe”, azaz a felhasználók milyen partícióját nevezzük átvitt értelemben népnek? A kibertér gyorsasága és a térbeli helyzet alól felszabadító hatása szabadjárá engedni a „minden zsák megtalálja a maga foltját” elvet. A matematikusok, klasszika-filológusok, nyelvtanárok

(szakosodott csoportjai) mellett önálló csoportokat alkothatnak (és alkotnak is) a teozófusok, a radikális politikai mozgalmak, házilas pálinkafőzők és bombakészítők, amatőr hegymászók és GPS-túrázók, pedofilok és homofóbok, egyszerűen amit csak eltűr a valóság kontrollja. Mivel, mint Seneca mondja, nem volt még a világon akkora marhaság, amit valaki komolyan ne gondolt volna, hirtelen a legelvetemültebb ostobaság képviselője számára is ki fog derülni, hogy vannak társai a világon, akikkel a „globish” nyelvén magát megértetve megerősítést kaphat. Az iszlámellenesség a világhálón hozhatja össze a radikális hindukat és ortodox zsidókat, illetve megfordítva, a közös antiszemizmus csoportképző erejét láthatjuk a nyugati fundi baloldal, barna jobboldal és a palesztin radikálisok sajátos hálózati csoportképződésében.

59. A világháló sajátos új partíciók, új csoportok és eddig ismeretlen típusú identitások kialakulását, sőt politikai erővé alakulását teszi lehetővé. Az egyes csoportok sajátos hierarchiákat érvényesítenek, amelyeknek pluralitása, mivel felsőbb szempont nem érvényesülhet, szabad harcot jelent a figyelemért. Mivel pedig az elektron mindent elbír, a konfliktusok alkalmasint a csoportok távolsága miatt nem is fogalmazódnak meg, azaz nem jelennek meg, csak amikor már imperialista módon elkezdnek beavatkozni, értsd, más csoportok képernyőjére betolakodni. Ekkor nyilván megjelenik az önvédelmi immunreakció, ami e csoportokat visszaszorítja, feltéve, hogy az alternatív identitás elég erős ahhoz, hogy ellenálljon a kihívásnak.

60. Létrejönnek az emberi társadalmak vertikális és horizontális partíciói. Neofasizta a neofasiztát fogja megtalálni a megfelelő honlapok, beszélgető- és levelezőlisták rendszerében, kutyakedvelő a kutyakedvelőket stb. De fog-e mást is keresni, vagy csak a BENDER LOG népeként fog félig emésztett, majd félbehagyott dolgok között makogva rohangálni? Gazdagít vagy szegényít a kibertér?

61. A kibertér lehetővé teszi minden lehetséges alternatíva nem strukturált egymás mellett élését. Ami eközben megszűnik, az nem csekélység, hanem az egységes elvek szerint rendezett kozmosz fogalma maga. Amikor azonban a zajban megszűnik a zene értelme, akkor a zajfüggöny mögött bármi megtörténhet. A minőség kiemelkedése helyett a zaj válik totálissá.

62. A hierarchiák pluralitásának egyik következménye lesz, hogy feloldódik a hagyományos értelemben vett normatív helyesírás. A karakterrövidítéseknek kontrollt csak az érthetőségük állít, az érthetőség pedig felhasználó-, azaz partícióspecifikus. A FAQ, az imho, az emléxel, a jól tom, a 😊 és a 😊 világa a szokott grammatikával szemben új rendszert hoz létre, amely hatékony, mint figyelemfelhívónak a neonszínnek, de a pasztellárnyalatok kifejezésére nem alkalmasak. Következésképpen az alárendelő mellékmondatokkal kifejezhető finom gondolatok ebben a nyelvben elvesztek tekinthetők.

63. A XVIII. század nagy természetbúvárainak álma megvalósulni látszik: megszületik a világ teljes leírása és katalógusa. Elvileg az emberi történelem során felhalmozott minden adat, ismeret, ezekre az ismeretekre vonatkozó minden kritika, a múzeumi tárlók, a könyvtárak, az archívumok és a gyűjtemények, a nyilvántartások, a háttárléptéstől az adószámlán át az egészségügyi nyilvántartásokig együvé kerülnek, egyetlen rendszerben. Egymás mellé és hipertext kapcsolatok egyetlen gigantikus hálójába rendezhető minden ismeret, hozzáférhetően egyetlen terminálon. Az információ maximumának létrehozása lehetségessé, eredménye pedig megközelíthetővé válik. A tudás templomai immár nem kívánnak szekularizált zárandoklatot.

64. Az új információs világ megvalósította az információ elérhetőségének szélső értékét: elvileg minden elérhető és azonnal. Ki lehet indulni abból, hogy amit ember lá-

tott és amit ember tudott, az előbb-utóbb elvileg elérhetővé, tehát tudhatóvá, használhatóvá válik. Innét a felhasználó választ világot. Visszafelé: mit jelent az, hogy az ember az adottságokból kiszakad? Milyen következményekkel jár az adottság megszűnése a választásra nézvést? Hogyan szelektálunk?

65. A tudás tartalma elvileg független a személytől. Egy kémiai folyamat nem az akaró akaratától függ, nem szándékaitól és vágyaitól. A tudás mégis mindig egy bizonyos személy tudása. Az objektivitás nem váltja ki azt a feltételt, hogy minden csöppnyi kis tudást mindenkinek magának kell kiszienvednie, azaz megértenie. A megértés magányos története során mindenkinek saját élménye a tantusz leesése. A kádból kiugorva mindenki csak egyedül kiálthat fel, hogy megtalálta, megtalálta!

66. Csodálatra, mi több, ámulatra méltó, amint a képernyők egyesítik a festészetet és a mobil szobrászatot. A görög mítoszokat immár élőben láthatjuk, a színtelen könyvet és betűt magunk mögött hagyva. Kis programozási munkával Minótauroszt elhelyezhetjük eredeti környezetében. Immár semmi akadályja sincs annak, hogy a Labirintus képzetét pixelről pixelre megjelenítsük, sőt akár Thészeuszként megvívjuk saját párvialadunkat a szoftverfejlesztők minden újabb változatban egyre trükkösebb bikaemberével. A technikai virtuozitás az egyre bővülő lehetőségekkel kialakítja a kibergrafika művészeti tereit, amelynek közege sokkal több dimenzióra képes, mint – mondjuk – Cellini szobrászata. Cellini Perszeusz egyetlen, halhatatlan mozdulatát volt csak képes megragadni, s bár a lehetséges pillanatok közül választása tagadhatatlanul jól sikerült, a hősök győzelmi pillanatának megidézése a Gorgó frissen levágott fejének magasba emelésével, ez azonban mégis csak egyetlen pillanat. Ezzel az egyetlen pillanatra sűrített aktussal szemben a számítógépes grafika alkotói egyre nagyobb részletettséggel és mélységben alkotják meg Hieronymus Bosch világának beutazható formáit. A képzelt lények könyve napról napra bővül. Az olifántokat csata közben, hipogriffet lehet immár heverés és táplálkozás közben látni, és ha az istenek nem harcolnak a sokfalú Trója alatt, akkor az csak azért van, mert a rendező úgy döntött, hogy a hősök csatáit e világi érdekek mozgatták.

67. Az egyneműsödés miatt a múlt alakja leegyszerűsödik. A múlt alakja a lehetőség által hozzárendelhető képekben rögzül. Krisztus keresztútjának képe immár Mel Gibson képeiben rögzül, annál inkább, minél realistább. A kép megalkotója által rögzített forma válik egy eredetileg szöveges információ tartalmává. A részleteket többé nem az Olvasónak kell kitöltenie, hanem annak a képi ipar által kialakított formájában kell elfogadnia. És ezen nem változtat, hogy William Wyler *BEN HUR*-ja, Pasolini filmje, a *MÁTÉ EVANGÉLIUMA* vagy Mel Gibson *PASSIÓ*-ja által kínált lehetőségek között választhatunk elvileg. Mind a három rögzített kép, amelyek mindegyike lényegileg csökkenti a szöveg szabadságát.

68. Nincs kétség, a kibetér tényleg létrehozta a történelem legnagyobb, valóban gigantikus méretű könyvtárát, melynek számos új vonása lesz az eddigi könyvtárhoz képest. Az egyik tulajdonsága triviális, ez pedig a mérete. Másik tulajdonságáról is beszéltünk már: ez a tárolás és az elérhetőség egyszerűsödése. Félelmetes újdonsága azonban az lesz, hogy nem lesz igazi katalógusa. Persze a keresőgépek hihetetlen tömegben darálják a biteket, és a keresőszavak összefüggései szerint hierarchizáltak egy szóra vagy témára akár sok tízezer találatot is ad. Ha a jelenlegi exponenciális fejlődést tekintjük, akkor hamarosan meglepetéssel fogjuk tapasztalni, hogy a hangyászsün bajuszának görbületi koefficienséről vagy a Ford T-modelljének hatvan év feletti női hobbitáiról is a legkevesebb néhány hónap alatt áttekinthető információtömeg ömlik a képernyőnkre. Borges látomása a bábeli könyvtárról megvalósult.

69. Miért nem jó az, ha egy könyvtár mindig nyitva van? Azért, mert nem maradna időnk gondolkodni. A bibliográfiák hosszúak, az élet pedig rövid. Ha engedünk az elolvashatatlan könyvek tengereinek, a soha meg nem ismerhető tudás megalázó tömegű hegláncainak formájában felbukkanó kísértésnek, soha nem fogjuk megtudni, mit is értettünk meg. Az információ tömege, még ha strukturáltan érjük is el, agyonnyom. A tudás tömege a választás szükségességéről szól. A tudás döntése pedig alázatról, önkorlátozásról és a lényeg megbecsüléséről.

70. Az új csábítás megadja az örömet, hogy friss helyzetében újra alkothat és gondolkodhat valamin, amit még felfedezhet. Elhasznált és unalmas játékaik immár gyerekségnek tűnnek az igazán friss lehetőség mellett, hogy valamit kitaláljon és humanizáljon, azaz valamivel szebbé és jobbá tegye tágabb világát. Hátha most sikerülni fog valami igazán szépet és jót alkotnia! A kibertér mintha könnyebben, simábban, mint egy természetesen adna váratlan lehetőséget a kiteljesedésre.

71. E váratlan lehetőség azonban a lehetőségek kiteljesülését a realitás árán veszi meg. A virtualitás ára a felelősség eltűnése. Hátborzongató lehetőség a *Doom*, a *HalfLife* vagy a *Quake* fiktív lényeinek megjelenítése. Az öldöklő játékok szörnyei, a harci repülőgépek szimulátorprogramjainak „grafikai felületei” Joachim apát vagy Bosch legvadabb fantáziáját is megszegyenítik – és mi mégis megküzdhetünk velük. Megküzdhetünk, de következmények nélkül. A játék során felszabaduló örömhormonok a pozitív visszacsatolás spiráljába lökik a játékosokat. Milyen következményekkel fog járni ennek a következmények nélküli világnak a már érezhetően masszív kiépülése? Borges, a KÉPZELT LÉNYEK KÖNYVÉ-nek szerzője, nyilván csak egyre titokzatosabban mosolyog az egyre vadabb szörnyeken. A fenti szörnyek ugyanis mind mozaikok, és ez volt Borges eredeti belátása is. Az egyre vaduló játékok csak annak adják egyre kétségbevonhatatlanabb bizonyítékát, hogy milyen korlátozott az emberi fantázia. A világ gazdagsága helyett a virtualitásba zárkózni a teremtés feltoluló ereje előli végső menekülés.

72. A kibertér valóban szolgálja-e az emberi kiteljesedést, vagy csak cselekvéspótlékkal köti le felesleges energiáinkat? A helyesen döntőit nyilván igen, de ez természetesen nem jelent mindenkit. De milyen szempontból teljesednek ki az egyes emberek? Létre tudják hozni a saját világukat a mindennek könnyű és demokratikus elérhetősége révén?

73. A lehetőség nem magától, nem automatikusan javítja meg azt, ami elromlott, vagy kínál megváltó kiutat a tönkretett dolgok közül. Sőt, mintha az új kommunikációs technikák eggyel több lehetőséget adnának arra is, hogy az ember valamit ismét elrontson, és az eddigiekhez képest még több terhet és kárt okozzon. Ezzel azt is mondtuk, hogy a „kibervilág” természete nem magától angyali vagy sátáni. A lehetőségek és a következmények nem vegytiszták, hanem kevert természetűek. Alapvető ugyanis, hogy ennek az újdonságnak is a természete nem más, mint maga a szerkezete, ami önmagában semleges. Nagyon is érdekes kérdés az, hogy miben is áll ez a szerkezet, mitől az, ami, mitől új, mitől egységes, mik az alkotóelemei, és mik a korlátai, de bármi legyen is a válasz, ezt a szerkezetet az ember használja ki vagy használja fel jóra vagy rosszra. A tűz, a kerék, a nyíl vagy a vasút, sőt még az orvostudomány is éppúgy lehet hasznos, mint ártalmas. A szerkezetről, amely független a felhasználó személyétől, és a felhasználásról, amely függ tőle. A történelem, de mondhatjuk azt is: az istenség teremti meg a lehetőséget, amikor új eszközök jönnek létre. Az ember pedig választ. „A felelősség azé, aki választ: az isten nem felelős.” (Platón: ÁLLAM, 617e, vö. 379c–e.)

74. A pamphülaei Ér mítoszával Platón döntött. Az általa látott világban ugyanis nem a felelősséget kizáró sors kénye-kedve uralkodik. A választást kizáró sors nem ismer-

né a felelősségmegosztást, és nem ismerné az alkotás fogalmát sem. Ahol a szabadság csak annyira terjedhet, hogy az ember felismerheti vagy ellenállhat az elrendelt sorsnak, ott nem lehet újat alkotni és felelősséget vállalni a világért.

75. Ez a látásmód végiggondolt filozófiai álláspontból származik. A világ rendjének alapvető jellegét valószínűleg nem lehet tapasztalati úton meghatározni. Van tapasztalat erről is, arról is. Nem meglepő ez: a tapasztalatot a nyelv és a látás szervezi. Egymást alakítva és erősítve alkotják a világképeket. Meggondolandó az is, hogy nem lehet, hogy a világ bizonyos összefüggései ne legyenek szükségszerűek. De ha csak ilyenek volnának a világon, akkor a tapasztalható emberi alkotóképesség szükségszerűen fölöslegesnek számítana, és ekképp a teljes magyarázat feltevése mellett éppen ez a hiányérzetünk maradna megmagyarázhatatlan.

76. Nem látszik teljesen elhibázottnak, ha úgy gondoljuk, hogy világunkat az elkerülhetetlen összefüggések és az emberi felelősség együttesen alakítják. Bár Ér látomásában a cserépdarabokra karcolt életsorsokat az istenek előre elkészítették, és ők is szórták a cserepeket az emberek elé, az életsorsok gazdag választékából mindenki maga keresheti ki a sajátját.

77. Platón mítoszáat lehet úgy érteni, mintha minden egyes ember sorsát, társadalmi helyzetét saját felelősségének körébe utalná. Kevésbé lebutítva azonban úgy is értelmezhetjük, mint ami inkább azt mondja ki, hogy adott lehetőségek között is mindig lehet választani, azaz így vagy úgy dönteni. Ez összhangban volna a nagy Aljechin elvével, miszerint nincs olyan rossz helyzet még a sakkban sem, amelyben ne lenne legjobb lépés. A helyzet adta lehetőségek mátrixából a mindenkori eredményhez azonban csak egy választással determinálva juthatunk el.

78. Van-e a kibertérnek istene vagy sem? Van-e liturgiája? Természetesen megtaláljuk az információs világhálón Aranyszájú Szent János liturgiáját. Megtálálhatjuk egy megtörtént liturgia eseményének archivált felvételét is. Mindennek semmi akadálya. Néhány kattintással beléphetünk egy templomba, és asztalunkra hozhatjuk a liturgikus énekeket is. A nép azonban nem áll együtt a virtuális liturgiatemplomban. Böjt nem lehet virtuális.

79. Adatokat birtoklok, ha van telefonkönyvem, ha ott lapul a fiókomban a Mengelejev-táblázat, a polcon pedig ott van egy könyvben Gödel nem teljességi tételének levezetése, az antik irodalom lexikona és Platón összes munkája meg sok hasonló hasznos kötet papírra nyomtatott vagy elektronikus formátumban. Milyen nagy baj is lenne az, ha nem lenne adatunk! Az adatokat azonban elő is kell állítani, és ez nem gyerekjáték. A nagy huncutság abban áll, hogy az adatok kijelölését, mérését és tárolási formátumát előzetesen kell megszervezni. Abban, hogy mi számítson adatnak, tehát mit is mérjünk meg a számtalan mérhető dolog közül, aztán hogy miképp mérjük meg (azaz hogyan operacionalizáljuk) az adatot, mondjuk az élveszületések számát, végül milyen formában jelenik meg az eredmény, tehát az adatszolgáltatást, a feldolgozást, a közzétételt mind-mind intézmények irányítják. Intézmények, amelyeknek zsarnokunkká válniuk beépített hajlamuk van, mert nehéz őket új vágányra, új formátumra, új közzétételi módra hajlítani. Az intézmények nem hajlékonyak, mert az őket működtető emberek nem hajlékonyak.

80. Megszűnik-e a gyorsaságtól az idő problémája? A majdnem azonnali visszacsatolás mámora nem feledtetheti el, hogy a nap és az emberi élet véges. Egyszer huszonegy órájába egy másodperces kapcsolatból is legfeljebb 86 400 fér bele.

81. A maximális szétszórtság és a legnagyobb egység az információs skála két végpontja. Az egyneműsített ismeretek beláthatatlan lehetőséget teremtettek. Minden

élőlény fényképe, örökítőanyagának szerkezete, az összes kémiai vegyület, az aminosavak kombinációi, a gyártási folyamatok teljes leírásai és a nyelvek, történelmek, a művészetek, röviden az emberi múlt és jelen, a kultúra minden ága elvileg lefordíthatóvá és elvileg elérhetővé válik. A Jóga összes iskolája, ezek vitái és a viták által kiváltott reflexiók minden változata, a kínai vagy a japán kardvívás összes fortély, diagramja, ábrája, tanítása és útmutatása, a maják szent könyvei és azok minden nyelvészeti, filológiai kommentárja, a kasznárkodás iskolái, Henry Ford aforizmáitól a totális minőségi irányításig, valamint mindezek profán és akár Mózesre, akár Mohamedre alkalmazott frivol kiterjesztéseinek elérhetősége elől eltűnik a földrajzi gát, sőt a piac mérete miatt a pénzügyi is, mely ha lassabban is, de elenyészik.

82. Bábel új dimenziója azonban továbbra is ugyanúgy megváltásra szorul, mint a nyelvekben létrejövő nemzetek sokasága. Bármilyen csodás gyűjtemény is egy könyvtár, amit a legtökéletesebb könyvtár sem katalogizálhat, az az emberi döntés és a felelős választás.

83. Fordítsuk meg Hölderlin szavait! Ahol felmagasul a megmentő, ott veszélynek is kell tornyosodnia. A kibertér szédületes lehetőségei a monások félelmetes világát is létrehozhatják. Monások, akik immár emberi érintkezés nélkül szerezhetnek be tudást, avatkozhatnak be folyamatokba. S közben egyetlen dolgot nem tudunk: azt, hogy milyen gondolataik, milyen szándékaik vannak.

84. A szóbeli tanítás – az értő személy, a mester tekintete, a tudás „szaga” még a mindentudás legtudósabbjainak összes előadását elolvasva sem sajátítható el. A távoktatás és a virtuális iskola, sőt virtuális egyetem szép, rendkívül munkaigényes és fontos kiegészítő szerepet betöltő eszköz, de nem helyettesíti a titkos pillanatban közölt sejteket, a fejcsóválások vagy bólintások irányító gesztusait.

85. Aki egyszer már megtanult tanulni, annak minden olyasmi megtanulható tanár nélkül (akár távoktatással is), amihez nem szükséges az ítélőerőt továbbfejleszteni. Gépelni, a honlapszerkesztés alapjait, egy nyelv igeragozását vagy akár egy már kiérlelt matematikai tételt, ennek bizonyításait meg lehet önállóan tanulni. Aki már jól tud olvasni, kivonatolni, összefoglalni, aki maga is szert tett már tudásra, aki megérezte már az új tudás megszerzésének ízét, az könnyen boldogul. De ki tanítja meg az első lépéseket? És hogyan jön rá a felfedezés, megértés, alkalmazás finomságaira önmagában? A számítógép előtt ülő alak nem a szuperírásbeliség lovagja, hanem az információs sivatag Robinsonja. Az élet világa viszont emberekből, emberi viszonyokból is áll, és a döntést csak élő emberek döntéseinek példáján lehet elsajátítani.

86. Az információ látszatától kell eljutni a tudásig: és ez a feladat megmarad, kibertér ide vagy oda. Amit valaha a filozófusok látszólagos javaknak tekintettek, annak ma megfelel a látszólagos információ. Minden rockszárnak van honlapja, sőt immár minden embernek lehet blogja, ahol legintimebb pillanatait akár fényképek formájában is közzéteheti. Több emberélet is eltölthető felebarátaink többé-kevésbé megérlelt gondolatainak, érdekesebb vagy kevésbé érdekes eszméinek ízlelgetésével. Az efemer, az érdektelen, a félig emésztett, az ömlesztett gondolatforgács illatos kupacokban tornyosul utunkban: tanúsítják, hogy jobb sorsra érdemes, szép erezetű fából lett az a fogszikkáló, ami helyett mestergerendát vagy bútort is készíthettek volna kicsit nagyobb igényességgel.

87. A tömörítés ősi technika. A világ a maga háromdimenziós, hatalmas terével önmagában nem értelmes. Az értelmet meg kell látni benne. Ennek a meglátásnak a nyomán jön létre a kép, amely választásával strukturál. A kép segíti a részletek átfogó rendszerezését, de megválasztása magyarázatot kíván (miért azt a képet használjuk?), s ek-

ként csak a nyelv környezetében indokolható. Az indoklás pedig még mindig lehet jó, rossz, sőt termékeny. A nyelv tehát még nem garancia arra sem, hogy gondolat s a végén megértés származzék belőle.

88. A modern kommunikációs technika nem hozza magával feltétlenül a kommunikáció minőségének vagy az emberi életnek magának a minőségi javulását. A mobiltelefon például sajátos viszonyt alakít ki a pontossághoz, megbízhatóságához és a vele összefüggő kiszámíthatóságához. A királyok udvariasságát ma a bármikor elküldhető lemondó üzenet lényegtelené minősíti. Egykor a levél, de még a telefon világa is valamiféle előrelátást és fegyelmet feltételezett. Az ígéretet meg kellett tartani, mert a bruttó kommunikációs idő (amíg telefonra találunk, és ezen a telefonon elérjük az illetőt) túl nagy volt. A mobilok megnyitják a fegyelmezetlenség soha nem látott lehetőségeit: a megfontoltság elvesztette jelentőségét, hiszen a korlátlan elérhetőség korában bármikor bármit lehet módosítani.

89. Ha mindig minden elérhető, akkor nincs értelme tartalékolni. Vonatkozik ez a memóriára és az ismeretekre is. Ha a szótárak, ha a szövegek, ha a lexikonok, enciklopédiák és kézikönyvek mindig kéznél vannak, akkor megnő a kísértés, hogy megtakarítsuk az emlékezetbe vésés munkáját. Az emlékezés terhét azonban nem lehet büntetlenül letenni. A memória ugyanis a gondolat előfeltétele. A dolgok közötti kapcsolat a tudatban létesül. Ha nincs mit összekapcsolni, nem jön létre tudás.

90. Az sms-ek nyelve mutatja korunk kulturális átalakulását. A szöveg rövidítése nem új dolog. A római sírfeliratok formuláitól a spártaiak híresen rövid és szellemes mondataiig sokféle hasonló esettel találkozunk a történelemben. A feliratok feladata volt más. Birodalmak joghatósági körét deklarálták, illetve a lakonikus stílust követő népek önképüket alakították így ki másokkal, a feleslegesen szószátyárokkal szemben. A stílus tudatos és szabad választás eredménye volt, egyúttal hagyomány, példa és sajátos alkotói forma. Az sms is rövid kell legyen, rövidítései 1xűségük mellett 66ósak, de nem alkotnak műfajt, hanem csak a kényelmesség bálványimádását fejezik ki. Gyorsan enyésznek el: kevésre emléxünk belőlük, s még pol. kampányelemként is tisztavág-életűnek születtek.

91. A kibernetet valóban teljesen új technika hozta létre, de ez nem változtatja meg a *condition humaine* alapjait. Az ember a tudás fájáról elcsent felelősségét nem teheti le, de ez egyúttal azt is jelenti, hogy az ember alkotásra született. Az alkotás megértett cél érdekében hozott döntés egy cselekvésről. Örök élete hiányában azonban a totális elérhetőség csak jobban hangsúlyozza végességét. A szépség, az értelem és az igazság szikráival, az isten nyomaival hiába van tele a világ (vagy nincs), sőt hiába ismertek e helyek legtöbbjének GPS-koordinátái is, azokat már az információs zörej, a vetélkedő katalógusok magakellettő hangzavara és az időzavar pergő homokja fedi. E homokréteg ma még csak néhány könyök, de pár évtized múlva már elfedi az ILIÁSZ párviadalait, Platón TÖRVÉNYEI-t vagy a JÓZSEF ÉS TESTVÉREI-t. Ha csak a rövidített szöveg *rulez*, akkor hátrányba kerül, aki úgy olvasna, ahogy olvasni illenék, nem a képregények autósztrádáin száguldván, hanem a rejtett utalásokat gyalogosan felfedezve, rétegeit kibontva. S ha megteszik is még ezt a szétszóratásban olvasók, vajon kikkel beszélhetnék ezt meg, és politikai hozadékaikat kik valósítanák meg? Ki merné ezt úgy vállalni, hogy tudja, Platón még csak preambulum az evangéliumhoz, amint Nagy Szent Vazul ezt a kereszténység számára megfogalmazta? Kinek van ideje a szétszórt szikrákat fáklyává kötegelni össze, hogy aztán e fáklya fényénél embert keresni indulhasson a piac-ter nyüzsgésébe? Kinek van ideje kettőnél többet kattintani?

92. A kibertér piacán a legnagyobb nyüzsgés is vértelen árnyak tülekedése. A vértelen árnyakat megszólítani pedig, ki emlékszik már a misztériumra, csak az élők vérének árán lehet. De az élők vére definíció szerint nem virtuális vér.

93. A világról készült kép nem valódi tér, hanem annak képe, azaz tudatosan konstruált mása. A képmás a világ térbelileg adott teljességét eleve megszervezi. Ez kell ahhoz, hogy kiismerhessük magunkat a világban, illetve a megismerés alkalmas terepévé válhasson. A pályák kijárt vájatai foglyul ejtik a dolgok futását. Minden intézmény, mint rögzített pálya, ha tetszik, ha nem, éppoly hasznos, mint amilyen káros diktatúrát gyakorol. Az információ extenzionális beszerzésének hajszáját megkönnyítik, de azon az áron, hogy a már kijárt, egyszerű, előtálalt szerkezetben siethetnek céljaik után. Információt keresni és létrehozni azonban egyszerre nem lehet.

94. A kapcsolati hálót átalakítani rendkívüli nehézségekkel jár, éppen a szövevény ezernyi bonyolult összefonódása és egymásba ágyazottsága miatt. Ebben a környezetben a titok fogalma is átdimenzionálódik rejtett információvá. A mindenképp elérhetősege az előre meghatározott struktúrák stabilitásán alapul. A kibertér megtévesztő stabilitásában a világ gazdagsága és változatossága furcsamód megrövidül. Amit pedig a rögzített utak kikerülnek, többé nem fog látszani. Az lesz a titok helye.

95. Végül, jó-e ez nekünk? Boldoggá és szabaddá válik-e a kibertérségek belakója? A technopesszimizmus éppúgy logikai *non sequitur* volna, mint a technooptimizmus. A probléma sosem az eszközről szól, hanem az emberről. Eszköznek nincs szükségszerű következménye. Az eszköz mindig az eszköz használójának döntéseit tételezi fel. A használó egy cél érdekében használ, és azt a célt maga választja. Kalapáccsal és vésővel éppúgy lehet Pietàt faragni, mint szétverni. Sem az nem szükségszerű tehát, hogy a kalapács és a véső önmagában véve csodaszer, de az sem, hogy a sátán műve volna. A kibertér persze éppúgy rendelkezik önálló, egyedi és sajátlagos szerkezettel, azaz független dimenziójú alkalmazási világgal, mint a terebicikli, amelyet másképp kell irányítani, mint a versenyautót vagy a tankot. Ettől azonban még mindegyikkel el is lehet érni a célt, és lehet előtte karambolozni is, és ettől még egyik sem tartozik az eredendő rossz manicheus világába.

96. „*A felelős az, aki választ. Az isten nem felelős.*” Az emberi felelősség a szabadsággal alkot súlyos párt. E metafizikai előfeltevés közösségében találtak közös pontra Alexandria legnagyobb teológusai, a platonikus hellének, a zsidók és a keresztények. Az ember feladatát is hasonlóképpen látták. Nem a minél több és zavartalanabb gyönyör az élet feladata, mondták (kivéve az epikureusokat), hanem „*lehelőség szerint minél hasonlatosabbá válni az istenséghez*”. (Platón: THEAITÉTOSZ, 176b1.) Ezt az elvet Philón átrajzolta a zsidó teológia alakzatába (DE FUGA, 63.), ahol a hasonlóság igazságosságban és a szent módon cselekvésben valósul meg. Végül a Paulusszá vált Gamálielel-tanítvány majd tovább alakítja, hogy az ember legfőbb feladata „*isten munkatársává lenni a teremtésben*”. (1KOR, 3:9.)

97. Ennek a feladatnak eleget tenni azonban nem virtuális játékokkal, hanem az élet megválasztásával lehet, melynek az a paradoxona, hogy leginkább súlyos teherrel jár a halandók számára. Xenophón ifjú Héraklésze jóval Philón és Pál apostol előtt már erény és gyönyör között választ. (MEMORABILIA, 2.1.21. sköv.) Az erény csak tizenkét hatalmas, sőt félelmetes munka árán emelte Héraklészt az Olümposzra. Választásában a természetes hajlam ellenében döntött a munkák mellett. Ez a döntése magyarázza, hogy példáját Jusztinosz mártír is megidézheti. (II. APOL, 11.) Alexandria nagy teológusai, „zsidók és görögök” mély közösséget éltek meg abban, hogy „mindenki a maga jutalmát veszi a maga munkája szerint”. (1KOR, 3:8.)

98. Bármely eszközt tekintünk is, nincs királyi út virtuálisan teljesíteni az erény felteteleit. Sosem volt olyan, hogy újabb eszközök ne jöttek volna, majd egyre újabbak ne jönnének. Hérahklésznek mindegyikről ugyanúgy döntést kell hoznia, hogy munkának tekinti-e vagy a gyönyört szolgáló újabb játékszernek. Hérahklész döntéseinek nem éppen kicsiny felelőssége az, hogy mire áldozza véges idejét. Félni nem kell, sem aggodalmaskodni. Azoknak számára, „*akik az istent szeretik, minden javukra van*”. (Róm, 8:28.)

99.

„...*Míg megvilágosúl gyönyörű
képességünk, a rend,
mellyel az elme tudomásul veszi
a véges végtelent.*”

(József Attila)

György Péter

CECI TUERA CELA

Ez elpusztítja amazt

Hommage à S. M. (1944–2005)

A modern – nyilvános – könyvtár normatív közintézménye ma még az óvatos becslések szerint is komolyan veendő átalakuláson esik át. A virtuális gyűjtemények, multi-mediális digitális archívumok és *szövegtárak* kialakulása nem pusztán a nyomtatás társadalomtörténetének új fejezetét diktálja, illetve írja át, hanem a könyvtárakra is komoly hatást gyakorol. Nem csupán a Gutenberg-elégiák¹ kérdéséről, tehát a nyomtatott és elektronikus szövegek olvasási stratégiáinak, hagyományainak² átalakulásáról van szó, hanem magának a közintézménynek a jövőjéről is. Miként tartható fenn annak normativitása, milyen változások történnek abban az amnéziás,³ szinte kizárólagos jelentudatra, prezentizmusra⁴ épülő városi kontextusban, amelyben a könyvtárak

¹ Sven Birkerts: THE GUTENBERG ELEGIES. THE FATE OF READING IN AN ELECTRONIC AGE. Fawcett Columbine, New York, 1994.

² James J. O'Donnell: AVATARS OF THE WORD. FROM Papyrus TO CYBERSPACE. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 1998. J. Yellowlees Douglas: THE END OF BOOKS – OR BOOKS WITHOUT END? READING INTERACTIVE NARRATIVES. Michigan University Press, 2003.

³ Andreas Huyssen: PRESENT PASTS: MEDIA, POLITICS, AMNESIA. In: PRESENT PASTS. URBAN PALIMPSESTS AND THE POLITICS OF MEMORY. Stanford University Press, 2003, Stanford. 11–30.

⁴ François Hartog: RÉGIMES D'HISTORICITÉ. PRÉSENTISME ET EXPÉRIENCES DE TEMPS. LA LIBRAIRIE DU XXIE SIÈCLE. Éditions Seuil, 2003. A prezentizmus, tehát az a meggyőződés, hogy a jelenen kívül semmiféle érvényes tapasztalat nincs, komoly hatással van a gyűjtemények történetének alakulására is. Azaz szükségképp elvezet a korlátozhatatlan végtelen gyűjtemény, örökségfogalom létehez is. Lásd például David Simpson: IS LITERARY HISTORY THE HISTORY OF EVERYTHING? THE CASE FOR „ANTIQUARIAN” HISTORY. In: *SubStance*, 88 (1999). 5–16.